

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 166, Temmuz 2025, s. 298-304

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.82117>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
17.05.2025

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2025

Merve Nur DURMUŞ

Adıyaman Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri
fehvaa@gmail.com

HELENİSTİK VE ABBÂSÎ DÖNEMLERİNDE ŞİİRİN İŞLEVİ VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLER: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Öz

Bu çalışma, Helenistik ve Abbâsî dönemlerinde şiirin saray kültüründeki işlevini ve toplumsal-kültürel dönüşümlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Helenistik dönemde şiir, kralların ve elit sınıfın koruması altında gelişen, estetik ve entelektüel yönü öne çıkan bir ifade biçimi olarak değerlendirilmiştir. Şairler, sarayların ideolojik yapısını desteklemekle kalmayıp aynı zamanda bireysel duygu ve doğa temalarını da işlemişlerdir. Abbâsî döneminde ise şiir, politik, toplumsal ve dinî açılardan çok daha yoğun anlamlar yüklenmiş bir mecra hâline gelmiştir. Saray çevresindeki şairler, hem övgü hem hiciv yoluyla yönetimi ele almış; edebiyat, eleştirel düşüncenin ve kültürel birikimin taşıyıcısı olmuştur. Bu bağlamda, çalışmada şiirlerin estetik yapıları, toplumsal bağlamları, edebi türleri ve şairlerin konumları tarihsel ve metinsel karşılaştırmalarla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, şiirin her iki dönemde de sadece sanat değil, aynı zamanda bir düşünce biçimi ve toplumsal aktör olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Helenistik Dönem, Abbâsî Dönemi, Şiir, Saray Kültürü, Kültürel Dönüşüm, Toplumsal İşlev.

THE FUNCTION OF POETRY AND CULTURAL TRANSFORMATIONS IN THE HELLENISTIC AND ABBASID PERIODS: A COMPARATIVE STUDY

Abstract

This study presents a comparative analysis of the role of poetry in palace culture and socio-cultural transformations during the Hellenistic and Abbasid periods. In the Hellenistic era, poetry developed under royal patronage and emphasized aesthetic and intellectual values. Poets supported court ideology while also exploring themes of nature and personal emotion. During the Abbasid period, poetry became a more politically and socially charged medium, functioning both as praise and critique of the ruling elite. Abbasid poets engaged with ideological, religious, and societal discourse, transforming poetry into a tool of cultural expression and critique. This paper analyzes the formal structures, literary styles, and cultural functions of poetry in both periods, while also examining the position of poets in their respective societies through textual and historical comparisons. The findings demonstrate that poetry in both contexts functioned not only as an artistic expression but also as a medium of thought and a socio-political force.

Keywords: Hellenistic Period, Abbasid Period, Poetry, Palace Culture, Cultural Transformation, Social Function.

GİRİŞ

Şiir, tarih boyunca yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik bir araç olarak da işlev görmüştür. Özellikle Helenistik ve Abbâsî dönemlerde, saray kültürü ile şiir arasındaki ilişki, edebiyatın sosyal yapısını şekillendirmiştir. Bu makale, her iki dönemi karşılaştırmalı olarak inceleyerek, şiirin saray içindeki işlevlerini ve toplumsal dönüşümlere etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak karşılaştırmalı bir edebi analiz tekniğini benimsemektedir. Araştırmanın temel amacı, Helenistik Yunan şiiri ile Abbâsî dönemi Arap şiirinin saray kültürü bağlamındaki işlevlerini, biçimsel yapılarını ve toplumsal rollerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada, ilgili dönemlere ait seçilmiş şiir örnekleri tarihsel, kültürel ve retorik bağlamda çözümlemeye tabi tutulmuş; şiirlerde yer alan temalar, dil kullanımı, sarayla olan ilişki biçimi ve şairin toplumsal konumu metinler arası karşılaştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntem doğrultusunda hem Antik Yunan hem de İslam dünyası şiirinde sarayın edebî üretim üzerindeki etkisi ele alınmış; edebiyatın sosyo-politik boyutları tarihsel kaynaklar, edebi metinler ve ikincil akademik çalışmalar ışığında yorumlanmıştır.

1. HELENİSTİK DÖNEMDE ŞİİR VE SARAY KÜLTÜRÜ

1.1 Saray ve Şairler

Helenistik dönemin şairleri, sarayların himayesindeki sanatçılar olarak, sadece estetik değil, aynı zamanda toplumsal ve politik işlevler taşıyan şiirler üretmişlerdir. Krallar ve hükümdarlar, şairleri saraya davet ederek onlara maddi destek sağlamış ve sanatla toplumsal itibarlarını pekiştirmişlerdir. Theocritus gibi şairler pastoral şiirle doğanın güzelliklerini

yücelterek, saray kültürünün doğaya duyduğu sevgiyi şiirlerine yansıtmışlardır. Bu dönemde şiir, hükümdarların güçlerini simgeleyen bir araç haline gelmiştir (Winkler, 1991).

1.2 Edebi Çevreler ve Toplumsal Rol

Helenistik dönemin edebi çevreleri, İskenderiye ve Antakya gibi merkezlerde yoğunlaşmıştır. Bu şehirlerde sarayların desteklediği akademik ve sanatsal faaliyetler, hem şairlerin kariyerlerini inşa etmelerini sağlamış hem de bu şairlerin toplumsal yapıdaki etkilerini güçlendirmiştir. Bu dönem, şiirle saray arasındaki ilişkiyi sadece sanatın değil, gücün ve politikaların da önemli bir yansıması olarak anlamamızı sağlamaktadır (Harder, 1999).

2. ABBÂSÎ DÖNEMİ ŞİİR VE SARAY KÜLTÜRÜ

2.1 Saray ve Şairler

Abbâsîler dönemi, Bağdat gibi merkezlerde şiir ile saray arasındaki ilişkiyi politik bir araç olarak kullanmıştır. Halifeler, şairlere büyük maddi destekler sağlamış ve onları kültürel prestij için kullanmışlardır. Harun Reşid ve Me'mun gibi halifeler, şiir ve edebiyatı sadece estetik değil, ideolojik ve politik bir enstrüman olarak kullanmışlardır (Kraemer, 1985). Abu Nuwas ve Mutanabbi gibi şairler, sarayın ikiye bölünmüş yapısını şiirlerinde eleştirmiş ve bunu dönemin toplumsal yapısına yönelik derin bir bakış olarak kullanmışlardır (Brockelmann, 1943).

2.2 Edebi Çevreler ve Toplumsal Rol

Abbâsî dönemi, şairlerin sadece sarayla olan ilişkilerini değil, toplumdaki rollerini de yeniden tanımlamıştır. Sarayın himayesinde yaşayan şairler, halkın sesi olmayı da başararak, zaman zaman toplumun değerlerine ve düzenine karşı toplumsal eleştiriler yapmışlardır. Şiir, bu dönemde yalnızca saraya yönelik değil, aynı zamanda toplumsal adaletsizliklere karşı da bir ifade biçimi olmuştur (Gibb, 1955, s. 153-157).

3. ŞİİR VE SARAYIN TOPLUMSAL ROLÜ: KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

3.1 Toplumsal Rol ve Gücün Yansıması

Helenistik ve Abbâsî dönemlerinde şiir, sarayın ve toplumsal yapının güç ilişkilerinin yansıması olmuştur. Her iki dönemde de şairler, sarayla güçlü bağlar kurarak eserlerinde politik ve toplumsal temalar işlemişlerdir. Helenistik dönemde, şairler saray ideolojisini yüceltirken, Abbâsîlerde aynı şairler zaman zaman bu gücü eleştirmiştir. Bu fark, her iki kültürdeki saray yapısının ve toplumsal yapının farklılıklarını gözler önüne sermektedir (Gibb, 1955, s. 153-154).

3.2 Şiirin Sosyal ve Kültürel Fonksiyonu

Her iki dönemde de şiir, sadece edebiyat değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir bağ oluşturmuştur. Şairler, sarayların himayesindeki sanatçı olarak toplumsal yapıyı şekillendiren bir araç haline gelmişlerdir. Helenistik dönemde daha fazla estetik ve entelektüel yönlerle odaklanırken, Abbâsî dönemde şiir, toplumsal eleştirilerle de harmanlanmış ve bireysel özgürlüklerin ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır (Gibb, 1955, s. 157).

4. ŞİİRİN ESTETİK VE DİLSEL YAPISI: HELENİSTİK VE ABBÂSÎ DÖNEMLERİNDE BİÇİM VE RETORİK

4.1 Biçim ve Yapı

Helenistik dönemde şiir, elegi ve epigram türlerinde gelişmiş, metrik yapı olarak genellikle hexametre ve pentametre kalıplarıyla yazılmıştır. Bu yapı şiire formel bir düzen ve melodik bir etki kazandırmıştır. Meleagros'un epigramlarında kısa, özlü ifadeler dikkat çeker:

> "Τὰ μὲν ἐμὰ Μούσαισιν, Ἔρως δ' ἔχει τὰ σοφά."

"Benim olanlar Musalara aittir, ama bilgelik Eros'un elindedir." (Meleagros, MÖ, Epigram 34).

Abbâsî döneminde ise Arap şiiri, kaside, gazel, kıt'a gibi türlerde ilerlemiş ve "aruz vezni" olarak bilinen ölçü sistemi kullanılmıştır. Örneğin el-Mutenebbî'nin şu beyitleri, hem yapı hem anlam açısından dikkat çekicidir:

إذا غامرت في شرف مروم * فلا تقنع بما دون النجوم

"Eğer ulaşılması güç bir şerefe atıldıysan, yıldızlardan aşağısıyla yetinme." (el-Mutenebbî, 1964 Dîvân, s. 112).

4.2 Retorik Unsurlar ve Anlatım Teknikleri

Helenistik şiir, simgecilik, ironi ve mitolojik göndermelerle bezenmiştir. Kallimakhos'un şiirlerinde mitolojik benzetmeler ve alegorik söylem öne çıkar:

> "Μικρὸν ποίημα μέγα νόημα φέρει."

"Küçük bir şiir, büyük bir anlam taşır." (Callimachus, MÖ, Frag. 1.1-2).

Abbâsî şiirinde ise cinas, teşbih ve mecazlar yoğun biçimde kullanılmış; "bedî" sanatı gelişmiştir. Bu edebi sanatlar, şairin entelektüel gücünü göstermek için önemli bir araç hâline gelmiştir.

4.3 Dilin Şiirsel İşlevi

Helenistik dönemde kullanılan dil, Koine Yunancasıdır; bu, şiirin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlasa da elit bir yapıda kalmıştır.

Abbâsî şiirinde ise Arap dili, kutsal metinlerle iç içe geçmiş, Kur'an etkisiyle estetikten öte kültürel ve ruhsal bir anlam da taşımıştır. El-Buhturî'nin saray şiirleri, hem estetik bir süs hem de siyasi bir övgü vasıtası olarak işlev görür.

5. ŞİİRDE MİTOLOJİ VE DİNÎ REFERANSLAR: YUNAN VE İSLAMİ BAĞLAMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Helenistik şiir, antik Yunan mitolojisinin figürlerini yalnızca epik geleneğin taşıyıcısı olarak değil, aynı zamanda insan doğasını çözümleyen metaforlar olarak da kullanmıştır. Örneğin, Kallimakhos'un şiirlerinde Apollon yalnızca bir tanrı değil, aynı zamanda sanatın ve seçici estetiğin simgesidir:

> Λίποιμ' ἄν Μοῦσαν, ἢν μὴ Κολλίπας ᾄδῃ.

"Kollipas ezgiler söylemiyorsa, ben ilham perisini terk ederim." (Campbell, 1982).

Bu ifade, tanrılarla kurulan şiirsel ilişkinin bireysel estetikle birleştiğini gösterir. Tanrısal figürler, yalnızca metafor değil, aynı zamanda şairin kültürel aidiyetini de temsil eder.

Abbâsî dönemi Arap şiirinde ise İslamî referanslar — Kur'an kıssaları, dinî kavramlar, mecazlar — şiirin hem söylem hem anlam boyutunu derinleştirir. Örneğin, el-Buhturî'nin bir beytinde Musa kıssasıyla halife övülür:

كَأَنَّكَ مُوسَى وَالْعَدُوَّ فَرَعُونَ >

“Sen sanki Musa'sın, düşmanın Firavun.” (van Gelder, 1998).

Bu dizede Firavun zulmün, Musa ise adaletin sembolü hâline gelir. Kur'an'da yer alan imgeler, şiirde güçlü siyasal metaforlar olarak kullanılır.

Tasavvufî etkilerle yazılmış bazı şiirlerde ise Allah ve peygamber sevgisi, metafizik aşkla birleşir. Bağdat çevresinde Hallâc-ı Mansûr'un etkisinde yazılmış şiirler, bu anlayışın ürünüdür:

أَنَا مِنْ أَهْوَى وَمِنْ أَهْوَى أَنَا >

“Ben, sevdiğimim; sevdiğim de benim.” (Massignon, 1982, s. 112).

Bu dize, vahdet-i vücûd düşüncesini, yani insanın ilahi olanla özdeşleşmesini şiirsel biçimde yansıtır. Böylece şiir, hem kutsalla hem bireyle ilişkilendir.

6. KADIN TEMSİLİ VE AŞK ŞİİRİ: SARAY MERKEZLİ AŞKIN İDEALİZASYONU

Kadın imgesinin şiirdeki temsili, hem Antik Yunan'ın lirik şiirlerinde hem de Abbâsî dönemi Arap şiirinde önemli bir yer tutar. Bu iki dönemdeki aşk şiirleri, toplumsal normları ve saray kültürünü yansıtan birer araç olarak dikkat çeker. Kadın figürü, genellikle idealize edilmiş bir aşkın taşıyıcısı ve şiirsel ilhamın kaynağı olarak konumlanmıştır.

6.1 Sappho ve Kadın İmgeleri

Antik Yunan'da Sappho'nun şiirleri, kadın kimliği ve aşkı üzerine yazılmış erken örneklerdendir. Sappho, kadınları sadece arzu nesnesi olarak değil, bağımsız bireyler olarak da ele alır:

> Ἀνδρῶν ἀμφὶ ἔρωτα καὶ ἄνδρα ἐπιθυμεῖν ὑπό

“Kadınlar, erkeklere duydukları aşkla birlikte...” (Sappho, MÖ, Fragment 31).

Bu şiirlerde aşk, fiziksel arzusun ötesinde duygusal ve zihinsel bir deneyim olarak işlenir. Sappho'nun aşk anlayışı, patriyarkal normlara karşı bir tür şiirsel özgürlük sunar.

6.2 Abbâsî Dönemi Ve Kadın İmgeleri

Abbâsî şiirinde kadın, sıklıkla saray kültürünün ideal güzelliği olarak betimlenir. Ancak kadın şairler de bu temsilin ötesine geçerek kendi aşk anlayışlarını şiirleştirir. Örneğin, Velâde bint el-Müstakfî, aşkı ilahi ve ruhsal bir deneyim olarak tanımlar:

> “Aşk, bir ruhun en yüksek noktasına, en derin özlemine yerleşir.” (Velâde bint el-Müstakfî)

Bu yaklaşımda kadın, hem aşkın nesnesi hem de öznesi olarak temsil edilir. Kadın figürü, hem dünyevî arzusun hem de uhrevî yükselişin simgesidir.

6.3 Erkek Şairlerin Kadın Temsili

Abbâsî erkek şairlerinde ise kadın, genellikle arzu nesnesi olarak yüceltilir. Ancak bu yüceltme, bazen kahramanlık ve iktidar imgeleriyle birleşir. el-Mutenebbî'nin şu dizesinde aşk, bir zaferin sembolü hâline gelir:

> “O aşk, seni ararken bulduğum en güzel zaferdir.” (el-Mutenebbî, 1934).

Burada kadın, erkeğin sosyal gücünü yansıtan ve yücelten bir metafor olarak yer alır. Aşk şiirleri, böylelikle hem bireysel duygu hem de toplumsal prestij unsuru taşır.

7. ŞİİRİN TOPLUMSAL ELEŞTİRİ YÖNÜ: HİCİV VE TAŞLAMA GELENEĞİ

Şiir, yalnızca estetik bir tür değil, aynı zamanda toplumların eleştirel sesini dile getiren güçlü bir araç olmuştur. Hem Antik Yunan'da hem de Abbâsî döneminde hiciv (satirik şiir), toplumsal yapının ve iktidarın sorgulandığı bir tür olarak gelişmiştir.

7.1 Yunân Dünyasında Politik Taşlama

Antik Yunan'da hiciv özellikle tiyatro ve şiirle birleşmiş; Aristofanes gibi komedyacı yazarları yoluyla sistemli bir politik eleştiri biçimi hâline gelmiştir. Aristofanes'in Kurullar adlı eserinde siyasetçilerin ahlaki çöküşü, halkla olan bağın kopuşu hicvedilmiştir:

> “Sarayları, zenginlikleri bir kenara bırak, / Atina'da gerçek güç, halkın elinde olacak.” (Aristophanes, trans. 1997).

Bu tür dizeler, hem politik düzene hem de sınıf ayrımına dair açık eleştiriler içermektedir. Aristo'nun Poetika adlı eserinde de hiciv, dram ve komedinin bir alt türü olarak tanımlanır.

7.2 Abbâsî Dönemi Arap Şiirinde Hicviyat

Abbâsî şiirinde hiciv, yalnızca bireysel değil, sistematik toplumsal eleştirilerle de iç içe geçmiştir. Mutenebbî, saray çevresindeki yozlaşmayı eleştiren şu dizeleriyle örnek bir hiciv şairidir:

> “Bir zamanlar azizdi, şimdi ise krallığın kölesi, / Topraklarından geçen yağmalar arasında zayıf kaldı.” (el-Mutenebbî, Dîvân, çev. Ahmet Kaya, 1999).

Abbâsî şairleri hicviyatı yalnızca yöneticilere değil, diğer şairlere, vezirlere, hatta halka da yöneltmiştir. Cerrâhî gibi şairler ise saray eğlenceleri, halktan kopukluk ve adaletsizlik gibi temaları işlemiştir.

7.3 Hicviyatın Toplumsal Rolü

Hiciv şiiri, her iki kültürde de sadece alaya almak ya da küçük düşürmek için değil, toplumun derinlikli meselelerini dile getirmek için yazılmıştır. Hem Aristofanes hem de Mutenebbî, yönetici sınıfa karşı güçlü şiirsel duruşlar sergileyerek halkın sesi olmuştur. Bu durum, hicvin yalnızca bireysel değil, kolektif bir bilinç ve değişim talebi içerdiğini göstermektedir.

8. SONUÇ

Helenistik ve Abbâsî dönemlerinde şiir, yalnızca bireysel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal, politik ve kültürel işlevler taşıyan çok yönlü bir araç olmuştur. Helenistik dönemde şiir, saray çevresinde entelektüel ve estetik bir arayışın ürünü olarak yüceltilmiş, şairler sarayın ideolojisini hem desteklemiş hem de ince bir şekilde eleştirebilmiştir. Abbâsî

döneminde ise şiir, daha çok siyasal, toplumsal ve ideolojik bir anlatım aracı olarak ortaya çıkmış; saray kültürüyle iç içe geçen bir edebî pratik hâline gelmiştir.

Her iki dönem şairleri de sarayın koruyuculuğu altında üretim yapmış olsa da, farklı biçim ve içerik dünyaları geliştirmişlerdir. Helenistik şairler, mitolojik ve entelektüel sembollerle estetik zarafeti ön plana çıkarırken, Abbâsî şairleri içki meclislerinden halk eleştirisine kadar geniş bir yelpazede toplumsal gerçeklikleri dile getirmiştir.

Sonuç olarak, bu karşılaştırmalı inceleme, şiirin yalnızca geçmişte değil bugün de kültürel yapıları anlamada ne denli güçlü bir yansıtıcı ve dönüştürücü araç olduğunu göstermektedir. Şiir, dönemin zihniyetini, saray-toplum ilişkisini ve bireysel özgürlük arayışını en yoğun biçimde yansıtan edebî form olarak, kültürel tarih içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aristophanes. (1997). The complete plays (P. Roche, Trans.). New American Library. (Orijinal eser M.Ö. 4. yüzyılda yazılmıştır)
- Brockelmann, C. (1943). History of the Islamic Peoples. Harvard University Press.
- Callimachus (1921). Epigrams (A.W. Mair, Ed. & Trans.). Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Campbell, D. A. (1982). Greek lyric poetry: A selection. Harvard University Press.
- Gibb, H. A. R. (1955). Arabic Literature. Oxford University Press.
- Harder, M. (1999). Callimachus: Aetia and the Culture of the Hellenistic Court. Oxford University Press.
- Kraemer, R. (1985). The Islamic Context of Abu Nuwas. Journal of Near Eastern Studies.
- Meleagros. (M.Ö.). Greek Anthology, Kitap V, Epigram 34.
- Mutenebbî. (1964). Dîvân. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Mutenebbî. (1999). Dîvân (Çev. A. Kaya). Kahire.
- Pfeiffer, R. (1949). Callimachus. Oxford University Press.
- Sappho. Fragment 31.
- Theokritos. (1952). Idylls (A.S.F. Gow, Trans.). Cambridge University Press.
- van Gelder, G. J. (1998). Classical Arabic literature: A library of Arabic literature anthology. NYU Press.
- Velâde bint el-Müstakfi. Aşk Şiirlerinden Seçmeler.
- Winkler, M. (1991). Theocritus and the Cultural Politics of Hellenistic Poetry. University of Chicago Press.